

Марта Бойсан

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
асистент кафедри кримінального права і процесу
marta.boysan@ukr.net

ПРИОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЗМУ НЕПОВНОЛІТНІХ

© Бойсан М., 2017

Досліджено питання розуміння сутності поняття “профілактика наркотизму”. В сучасних умовах наркотизації суспільства, прогресу фонових явищ, які сприяють виникненню злочинності існує нагальна потреба сприяти у профілактиці такому негативному соціальному явищу. Проаналізовано підходи різних вчених та подано власне визначення “профілактики наркотизму неповнолітніх”. На основі розглянутих моделей запобігання наркотизму виділено основні: правову, медичну та психо-соціальну. Продемонстровано заходи попередження на “вертикальних” і “горизонтальних” рівнях. Подано приклад показників ефективності реалізації профілактичних програм.

Запропоновано, що профілактика наркотизму неповнолітніх – це комплекс правових, соціальних, медичних, психологічних заходів, здійснюваних державними та недержавними органами на загальнодержавному та місцевому рівнях, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють поширенню та вживанню наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів, токсичних речовин, алкогольної продукції, попередження розвитку та ліквідацію негативних наслідків для організму неповнолітнього.

Запропоновано для більшої ефективності провадити профілактичну діяльність як на всердержавному, так і на місцевих рівнях. Так, надаємо приклад показників ефективності реалізації профілактичних програм.

Ключові слова: наркотизм; попередження наркотизму; профілактика наркотизму; правова модель; медична модель; психосоціальна модель; показники ефективності.

Марта Бойсан

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРОФИЛАКТИКИ НАРКОТИЗМА СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

В статье исследуется вопрос понимания сущности понятия “профилактика наркотизма”. В современных условиях наркотизации общества, прогресса фоновых явлений, которые способствуют возникновению преступности существует насущная необходимость содействовать профилактике данному негативному социальному явлению. В статье проанализированы подходы различных ученых и дано собственное определение “профилактики наркотизма несовершеннолетних”. На основные рассмотренных моделей предупреждения наркотизма выделяем основные: правовую, медицинскую и психосоциальную. Продемонстрировано меры предупреждения на “вертикальных” и “горизонтальных” уровнях. Предоставляем пример показателей эффективности реализации профилактических программ.

Предложено, что профилактика наркотизма несовершеннолетних - это комплекс правовых, социальных, медицинских, психологических мероприятий, осуществляемых государственными и негосударственными органами на общегосударственном и местном уровнях, направленных на выявление и устранение причин и условий, способствующих распространению и употреблению наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов, токсических веществ, алкогольной продукции, предупреждение развития и ликвидацию негативных последствий для организма несовершеннолетнего.

Предложено для большей эффективности осуществлять профилактическую деятельность как на всегосударственном так и на местных уровнях. Таким образом, предоставляем пример показателей эффективности реализации профилактических программ

Ключевые слова: наркотизм; предупреждения наркотизма; профилактика наркотизма; правовая модель; медицинская модель; психосоциальная модель; показатели эффективности.

Marta Boysan

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Criminal Law and Procedure

PRIORITY AREAS OF JUVENILE DRUG ABUSE PREVENTION

Suggested that prevention of drug abuse among minors is a set of legal, social, medical, psychological activities undertaken by public and private agencies at the national and local levels aimed to identify and to eliminate the causes and conditions conducive to the spread and use of drugs, psychotropic substances or their unique, toxic substances, alcohol, prevention and elimination of negative consequences for the body of a minor.

The article investigates the question of understanding the notion of the concept “prevention of drug abuse”. The article analyzes different approaches of scientists and give its own definition of “prevention of juvenile drug abuse.” It is aimed to highlight the main models of narcotics prevention, legal, medical and psychosocial. The measures of juvenile drug abuse prevention at the “vertical” and “horizontal” level are demonstrated. The examples of implementation performance of prevention programs are provided.

It is suggested that the most efficient implementation of juvenile drug abuse must be carried at the local unit.

Key words: juvenile drug abuse ; prevention of drug abuse; drug abused; legal model; medical model; psychosocial model; drugs; juvenile.

Постановка проблеми. За останнє десятиліття боротьба з прискореною наркотизацією населення України набула особливої актуальності, оскільки забезпечення здоров'я нації – одна з найважливіших завдань держави, від вирішення якої безпосередньо залежить його майбутнє. У сучасних умовах традиційні причини, що зумовлюють порушення соціальних норм, доповнюються, посилюються і ускладнюються кризовими явищами в економіці, соціальною нестабільністю, аморальністю і правовим нігілізмом. Відповідно, зміни, що відбуваються у всіх сферах життєдіяльності нашого суспільства, ставлять перед органами державної влади, недержавними організаціями, соціально-гуманітарними науками, зокрема і перед кримінологією, завдання вдосконалення форм і методів, що передбачається запобіганням негативним соціальним девіаціям, особливо наркотизму.

Аналіз дослідження проблеми. Проблематика профілактики наркотизму міждисциплінарна. Різні аспекти цього питання висвітлюються у працях російських і зарубіжних вчених і практичних

працівників – юристів, психологів, медиків, біологів, соціологів. У цьому напрямі плідно працювали Ю. В. Александров, Ю. В. Баулін, Т. А. Богомолова, А. А. Габіані, О. М. Гумін, В. О. Глушков, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський, І. П. Лановенко, В. Г. Лихолоб, Н.Ю.Максимова, П.П. Михайленко, А.А. Музика, М.Л. Прохорова, О. І. Рощін, М. П. Селіванов, В. М. Смітєнко, В. Я. Тацій, А. М. Ухаль, М. С. Хрупа, Є. В. Фесенко, В. І. Шакур, А. П. Шеремет, С. С. Яценко та інші.

Мета статті – проаналізувати поняття профілактики наркотизму неповнолітніх та розробка на цій підставі напрямів цього явища.

Виклад основного матеріалу. Наркотизм набув широкого поширення у всьому світі в ХХ ст. Однак, якщо раніше він існував здебільшого на рівні “натурального господарства” і обмежувався територіями, де вирощувалися наркотиковмісні рослини [1, с. 9], то тепер розвивається в міжнародному масштабі. Саме й тому виникає потреба у профілактиці наркотизму як у соціально негативному явищі, яке розвивається різними темпами, збільшується кількість видів наркотичної залежності, особливо це стосується неповнолітніх.

Боротьба з наркотизмом потребує величезних матеріальних витрат держави і суспільства на проведення різноманітних заходів: медичних (профілактичних і лікувальних), правозастосовних (попереджувальних, репресивних та інших), правотворчих, економічних тощо. Відповідно, це призводить до значних витрат з боку родини і суспільства, пов’язаних з лікуванням та реабілітацією хворих на наркоманію, боротьбою з наркобізнесом, відволікаючи тим самим економічні ресурси від вкладення в соціально корисні сфери [2, с. 6].

На наш погляд, стримати поширення наркотизму серед молоді і хоч якоюсь мірою скоротити його рівень можливо лише через здійснення як на державному, так і на місцевому рівнях широкомасштабної науково обґрунтованої програми попередження, до розроблення і реалізації якої мають бути залучені найрізноманітніші органи і організації (як державні, так і недержавні) і фахівці багатьох галузей знань, зокрема кримінологи, соціологи, філософи, психологи, медики, юристи, педагоги та ін.

Правові основи профілактики наркотизму серед молоді мають велике значення, оскільки створюють необхідну юридичну базу для застосування різноманітних заходів протидії на вказане негативне явище. Нормативно-правову базу української системи законодавчих заходів профілактики наркотизму серед молоді становить сукупність нормативно-правових актів (міжнародних та внутрішньодержавних). Зупинимося докладніше лише на деяких аспектах зазначеної проблеми.

Положення української системи права відповідають вимогам принципу верховенства норм міжнародного права і міжнародних договорів України [3].

Дослідження зарубіжного досвіду протидії наркотизму дає змогу зробити висновок про те, що стратегія боротьби з цим явищем у більшості держав спрямована, перш за все, на рішення соціальних проблем і профілактичну діяльність. Вона містить широке публічне просвітництво в дошкільних і загальноосвітніх установах, на виробництві, за місцем проживання, в молодіжних центрах, розширення програм лікування та реабілітації хворих на наркоманію, відповідні соціальні програми. Водночас аналіз міжнародно-правових норм показує тенденцію встановлення міжнародною спільнотою все жорсткіших заходів для подолання наркотизму – від міжнародного спостереження за правомірним розпорозподілом і використанням наркотичних засобів до постійно деталізуючого контролю за їх незаконним обігом і “відмиванням” доходів, придбаних злочинним шляхом у результаті наркобізнесу.

Запобігання наркотизму серед молоді – це міжнародна, міждержавна, міжнаціональна і внутрішня проблема кожної держави. Побудувати його можливо тільки на основі науково розробленої, матеріально забезпеченої антинаркотичної програми, що містить систему політичних, соціальних, економічних, медичних, морально-психологічних, правових та інших заходів. Причому ці заходи мають, на нашу думку, здійснюватися не окремо, а в тісній взаємодії з іншими

профілактичними заходами в межах державної кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинністю загалом і її найбільш небезпечними проявами (наркозлочинністю, організованою злочинністю, тероризмом та ін.) [4, с. 148].

У кримінальному законодавстві України містяться норми, що передбачаються як примусові, так і стимулювальні заходи запобігання наркотизму.

Наприклад, стимулювальним заходом є норма частини другої ст. 309 КК України особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною першою ст. 309 КК України [5, с. 215]. Прикладом попереджувальної норми є ст. 21 КК України [5, с. 16], якою передбачено, що особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння, унаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманювальних речовин, підлягає кримінальній відповідальності.

У літературі існують різні підходи до розуміння сутності поняття “профілактика”. М. Л. Прохорова під профілактикою наркотизму серед молоді розуміє специфічний вид соціальної діяльності, що її здійснюють як державні, так і недержавні органи, організації (об'єднання, формування) і установи, спрямовані на усунення або нейтралізацію виявлених причин і умов поширення цього негативного соціального явища [6, с. 76].

Г. І. Семікін дає ширше визначення, який під профілактикою наркотизму розуміє комплекс соціально-правових, освітніх та медико-психологічних заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють поширенню та вживанню наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, попередження розвитку і ліквідацію негативних, девіантних особистісних соціальних і медичних наслідків зловживання наркотиками [7, с. 62].

Пропонуємо таке визначення поняття: “Профілактика наркотизму неповнолітніх – це комплекс правових, соціальних, медичних, психологічних заходів, здійснюваних державними та недержавними органами на загальнодержавному та місцевому рівнях, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють поширенню та вживанню наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів, токсичних речовин, алкогольної продукції, запобігання розвитку і ліквідацію негативних наслідків для організму неповнолітнього”.

Найпоширенішими напрямками профілактики наркотизму серед неповнолітніх є три основних моделі: правова, медична, психосоціальна.

Правова модель головну роль відводить законодавчому регулюванню проблем, пов'язаних з наркотизмом (наприклад, передбачає різні види відповідальності за споживання наркотиків, токсичних речовин без призначення лікаря, а також за участь у нелегальному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів).

Медична модель заснована на тому, що вживання наркотичних препаратів без призначення лікаря детермінується наявністю захворювання “наркоманії”, а її поширення в суспільстві подібне до епідемії, тому медична модель віддає перевагу медичним заходам.

Психосоціальна модель розглядає споживача наркотиків і інших учасників їхнього нелегального обороту (як “чинних”, так і потенційних) через призму різноманітних психологічних процесів, що відбуваються в особистості, системі взаємодій з навколишнім соціальним середовищем. Головною її метою є розвиток певних психологічних навичок протистояння груповому тиску, вмінню вийти з конфліктної ситуації, усвідомлено відмовитися від пропонованих наркотиків.

На нашу думку, для більшої ефективності профілактики наркотизму має відбуватися як на державному, так і на місцевих рівнях. Такі заходи можуть здійснюватися на “вертикальних” і “горизонтальних” рівнях.

По вертикалі до її структури входять:

1) державний, який передбачає такі заходи:

- координація всієї профілактичної діяльності;
- науково-методичне та нормативно-правове забезпечення;
- визначення мінімального стандарту профілактичних і реабілітаційних заходів;

2) місцевий рівень:

- залучення місцевих ресурсів;
- розроблення стратегії реалізації регіональної (обласної) профілактичної програми з опорою на кадровий потенціал фахівців, що провадять профілактичну діяльність;

– практична реалізація профілактичної програми;
– врахування специфіки кожної галузі (соціально-економічних, демографічних, кліматичних та ін.);

– ведення обліку попереднього позитивного і негативного досвіду профілактичної роботи.

Відповідно, показниками ефективності реалізації профілактичних програм будуть:

1) поява різномасштабних профілактичних антинаркотичних проектів і програм для різних вікових груп;

2) зниження кількості осіб серед дітей і молоді, зловживаючи наркотичними засобами, психотропними речовинами їхніми аналогами, прекурсорами, алкоголем, токсичними речовинами;

3) побудова активного соціального середовища, забезпечуючи формування позитивних установок і цінностей здорового способу життя, орієнтованих на їхню пропаганду.

Здоров'я населення є стратегічно важливим фактором існування та розвитку будь-якої держави і суспільства. Особливо в наш час існують різноманітні спортивні школи, де діти та молодь можуть займатися різноманітними видами спорту, активно проводити свій вільний час. Здоров'я – одна з посилок гармонійного розвитку особистості, її благополуччя, важлива умова активної участі людини у високопродуктивній праці, суспільного життя” [8, с. 17].

На сучасному етапі розвитку світового співтовариства визначення і значущість здоров'я сформульовані в найважливіших документах ООН і ВООЗ. Визначальна роль у збереженні і зміцненні здоров'я відводиться самій людині і її здоровому способу життя.

Висновки. Профілактика та скорочення масштабів такого соціально негативного явища як наркотизм можлива лише внаслідок застосування надзвичайних зусиль з боку держави і суспільства, громадських організацій, створення мережі соціальних закладів щодо роботи з неповнолітніми, до якої залучатимуться спеціалісти у галузі права, психології, медицини.

За умови функціонування в Україні на належному рівні програми з реалізації профілактичних програм, ми зможемо ефективно боротися з такою масштабною програмою.

Профілактика наркотизму неповнолітніх має відбуватись, опираючись на три основні моделі: правова, медична, психосоціальна, які мають працювати спільно та узгоджено.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гасанов Э. Г. *Наркотизм: тенденции и меры преодоления (на материалах Азербайджанской Республики)* / Э. Г. Гасанов–М., 1997. – 272 с. 2. Харьковский Е. Л. *Уголовная ответственность за незаконный оборот наркотических средств и психотропных веществ; под ред. А. В. Наумова // Е. Л. Харьковський. – М., 2003 – 216 с.* 3. Конституція України: Ратифікована Законом України № 254к/96 від 28 червня 1996 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> 4. Мельник В. И. *Криминологические и уголовно-правовые аспекты профилактики преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ в образовательной среде (на материалах Самарской и Саратовской областей) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/ Мельник Владимир Иванович-Саратов, 2003. – 204 с.* 5. Кримінальний кодекс України; Ратиф. Законом України № № 2341-III від 5 квітня 2001р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-146>. 6. Прохорова М. Л. *Наркотизм: уголовно-правовое и криминологическое ис-следование / М. Л. Прохорова. – СПб : Юридический центр Пресс, 2002 . – 285 с.* 7. Семекин, Г. И. *Организация антинаркотической профилактической работы со студенческой молодежью в ВУЗах / Г. И. Семекин. – М. : Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2003. – 164 с.* 8. Анисимов Л. Н. *Профилактика пьянства, алкоголизма и наркомании среди молодежи / Л. Н. Анисимов. – М. : Юрид. лит., 1988. – 176 с.*

REFERENCES

1. Gasanov E. G. *Narkotizm: tendentsii i merypreodoleniya (na materialakh Azerbaidzhanskoj Respubliki)*[Drug addiction Trends and overcoming measures (on the materials of the Azerbaijan

Republic)]. Moscow, 1997. 272 p.; 2. Khar'kovskii E. L. *Ugolovnaya otvetstvennost' za nezakonnny oborot narkoticheskikh sredstv i psikhotropnykh veshchestv* [Criminal liability for illegal traffic in narcotic drugs and psychotropic substances]; podred. A. V. Naumova. Moscow, 2003. 216 p. 3. *Konstytutsiya Ukrainy*: Ratyfikovana Zakonom Ukrainy No 254k/96 [Constitution of Ukraine]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (accessed 28.06.1996). 4. Mel'nik V. I. *Kriminologicheskie i ugovovno-pravovye aspekty profilaktiki prestuplenii, svyazannykh s nezakonnym oborotom narkoticheskikh sredstv i psikhotropnykh veshchestv v obrazovatel'noi srede (n amaterialakh Samarskoi i Saratovskoi oblasti)* [Criminological and criminally-legal aspects of the prevention of crimes related to illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances in the educational environment (on materials of the Samara and Saratov regions)]. Dis. kand. jurid. nauk: 12.00.08/ Mel'nik Vladimir Ivanovich. Saratov, 2003. 204 p. 5. *Kryminal'nyy kodeks Ukrainy*; Ratyf. Zakonom Ukrainy No 2341-III 5kvitnya 2001r. [Criminal code of Ukraine]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (accessed 05.04.2001). 6. Prokhorova M. L. *Narkotizm: ugovovno-pravovoe i kriminologicheskoe is-sledovanie* [Drug addiction criminally-legal and criminological adherence]. St. Petersburg: Yuridicheskiy tsentr Press Publ., 2002. 285 p. 7. Semekin G.I. *Organizatsiya antinarkoticheskoy i profilakticheskoy raboty so studencheskoy molodezh'yu v VUZakh* [Organization of anti-drug prevention work with students in universities]. Moscow: MGTU im. N.E. Bauman, Publ. 2003. 164 p. 8. Anisimov L. N. *Profilaktika p'yanstva, alkogolizma i narkomanii sredi molodezhi* [Preventing alcoholism, alcoholism and drug addiction among young people] Moscow: Yurid. lit., Publ., 1988. 176 p.

Дата надходження: 03.01.2017 р.